

dr Milan Škulić, redovni profesor

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
sudija Ustavnog suda Srbije

OSNOVNE KRIVIČNOPRAVNE KONSEKVENCE KORIŠĆENJA VEŠTAČKE INTELIGENCIJE U KRIMINALNE SVRHE

Sažetak: Veštačka inteligencija je poslednjih godina doživela ogromnu ekspanziju, a očekuje se da će njen razvoj u narednim godinama biti i značajno ubrzan, te da će različiti oblici veštačke inteligencije svoju primenu naći u veoma raznovrsnim oblastima. Svakako se može očekivati da će se određeni oblici veštačke inteligencije koristiti i u kriminalne svrhe, odnosno radi činjenja krivičnih dela. Iz toga mogu proizići različite krivičnopravne konsekvence, a najkomplikovanije pitanje će biti skopčano sa određivanjem oblika odgovornosti za krivično delo koje je samostalno izvršio određeni oblik veštačke inteligencije. Ovo će biti posebno interesantno i značajno kada se radi o militarizovanim formama veštačke inteligencije, poput raznih vrsta dronova koji se već sada koriste u aktuelnim ratovima i oružanim sukobima. Krivičnopravna analiza koja se tiče takvih sredstava može se odnositi i na druga konceptualno i suštinski slična borbena sredstva, poput „podmornica – dronova“, „brodova/čamaca dronova“, „oklopnih vozila/drugih vozila – dronova“ itd. Pored toga, ova analiza se može ticati čak i „vojnika-dronova“ – kao posebne vrste „robota i vida veštačke inteligencije, što je još uvek, bar donekle u domenu naučne fantastike, ali je vrlo verovatno, praktično izvesno, da će nam budućnost i to doneti. Takva sredstva se za izvršenje krivičnih dela mogu koristiti i u uobičajenim životnim okolnostima, dakle ne isključivo u ratovima i oružanim sukobima. Sve dok je čovek taj koji upravlja konkretnim militarizovanim oblikom veštačke inteligencije, to ne dovodi do većih krivičnopravnih problema, jer je tada sam čovek učinilac konkretnog krivičnog dela, a oblik veštačke inteligencije, poput drona/besposadnog vazduhoplova i sl., predstavlja puko sredstvo izvršenja krivičnog dela. Međutim, u nekim situacijama, što je verovatno stvar već bliske budućnosti, moguće je delovanje i potpuno autonomnih vidova militarizovane veštačke inteligencije, koji bi postupali samostalno i nezavisno od neposrednog uticaja ljudi koji su ih kreirali, što dovodi do potrebe razvijanja i novih koncepata krivične odgovornosti za takve situacije. U određenim situacijama bi primenu mogla imati krivičnopravna koncepcija o posrednom izvršilaštvu, koja ipak najčešće ne bi bila sasvim adekvatna jer neposredni izvršilac ne bi bio čovek, odnosno ljudsko biće. Čini se da bi se ovaj problem najadekvatnije mogao rešiti proširivanjem koncepta komandne odgovornosti i na ove situacije, što bi zahtevalo odgovarajuće zakonske promene, odnosno svodi se na ideju u *de lege ferenda* smislu.

Ključne reči: veštačka inteligencija, krivično pravo, krivično delo, posredno izvršilaštvo, komandna odgovornost.

1. Uvod

Veštačka inteligencija doživljava ogromnu ekspanziju poslednjih godina, što proizlazi i iz jedne generalne tehnološke ekspanzije koja je u toku poslednjih decenija, naročito u informatičkoj sferi. Realno se očekuje da će razvoj raznovrsnih oblika veštačke inteligencije u narednim godinama biti značajno, a možda i dramatično ubrzan, što će svakako dovesti i do ogromnih socijalnih promena, ali i velikih dalekosežnih promena u brojnim drugim sferama. Deo tih promena će svakako imati i značajne psihološke konsekvence, te će značajno uticati na promenu kako dominantnog načina razmišljanja, tako i osnovnih oblika ponašanja ljudi u raznovrsnim životnim situacijama. Različiti oblici veštačke inteligencije svoju primenu nalaze u veoma raznovrsnim oblastima. Ta primena je najčešće legalna i legitimna, ali se svakako može očekivati da će se određeni oblici veštačke inteligencije koristiti i u kriminalne svrhe, odnosno radi činjenja krivičnih dela i već postoje primeri u praksi, kada se veštačka inteligencija koristi kao sredstvo izvršenja krivičnih dela. U krivičnopravnoj teoriji se koristi i termin „inteligentni agenti“ koji obuhvata različite forme veštačke inteligencije, od kojih se samo neke mogu smatrati podobnim da samostalno rezonuju, pa čak i postupaju, iz čega proizlazi i niz krivičnih problema, ali je suština u tome da „čak i jedan izuzetno visoko razvijen inteligentan agent, inteligentan samo onoliko koliko je isprogramiran.“¹

Generalno, iz korišćenja veštačke inteligencije u kriminalne svrhe, što znači bilo kao sredstva izvršenja krivičnog dela, bilo kao specifičnog „učinioca“ krivičnog dela, mogu proizići različite krivičnopravne konsekvence, a svakako najkomplikovanije pitanje će biti skopčano sa određivanjem oblika odgovornosti za krivično delo koje je samostalno izvršio određeni konkretni oblik veštačke inteligencije. Ovo pitanje se po svemu sudeći na sadašnjem nivou razvoja krivičnog prava teško može definitivno objasniti u *de lege lata* smislu, već se ono pretežno može rešavati na *de lege ferenda* nivou.²

2. Osnovne krivičnopravne konsekvence delovanja veštačke inteligencije

Veštačka inteligencija ubrzano postaje svakodnevica u čitavom nizu oblasti života. Brojni su primeri korišćenja raznovrsnih oblika veštačke inteligencije u legitimne društvene svrhe, nekada i u svrhe povezane sa primenom krivičnog prava, ali i radi otkrivanja, razjašnjavanja dokazivanja krivičnih dela. Kada se radi o takvoj upotrebi veštačke inteligencije, moguće je (ali ne u limitativnom smislu), pre svega, sledeće: 1) korišćenje veštačke inteligencije u cilju identifikovanja osumnjičenih, gde je posebno veliki značaj biometrijskih metoda identifikacije, koje se zasnivaju na upotrebi biometrijskih kamera, 2) upotreba veštačke inteligencije u cilju kriminalističke analitike,

¹ Sabine Gleß i Thomas Weigend, *Inteligentni agenti i krivično pravo*, „Crimen“ - Časopis za krivične nauke/Journal for Criminal Justice, broj 1/2015, Beograd, 2015. 5.

² Milan Škulić, *Upotreba besposadnih letilica /dronova u ratu/oružanom sukobu – analiza sa stanovišta međunarodnog krivičnog prava*, u zborniku: „Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog prava – reforma pravosudnih zakona Republike Srbije“ (ur. M.Škulić, I.Miljuš, A.Škundrić, Udruženje za međunarodno krivično pravo i Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Palić, 2023. 426 – 427.

a posebno radi profilisanja nepoznatih učinilaca krivičnog dela, na temelju analize svih relevantnih podataka, poput karakteristika načina izvršenja krivičnog dela, osobina žrtve, obeležja mesta događaja itd.; 3) korišćenje veštačke inteligencije kao elementa određenih kriminalističkih evidencija i baza podataka, poput AFIS-a, MOS-a itd.; 4) korišćenje veštačke inteligencije kao instrumenta za utvrđivanje određenih kriminalistički/krivičnoprocesno/krivičnopravno relevantnih činjenica koje se tiču konkretnih krivičnih dela, kao kada se na takav način preliminarno utvrđuje originalnost/autentičnost potpisa, postojanje određenih oblika falsifikata i sl.; 5) korišćenje veštačke inteligencije kao sredstva određenih veštačenja; te 6) upotreba veštačke inteligencije prilikom procene opasnosti od bekstva ili opasnosti od ponovnog izvršenja krivičnog dela, kada se radi o oceni (ne)postojanja takvih razloga za određivanje pritvora u krivičnom postupku, odnosno drugih mera poput jemstva ili tzv. kućnog pritvora kao supstitucije „klasičnog“ pritvora, što se svodi na specifičnu „analizu rizika“.³

Pored svega prethodno nabrojanog, moguća je upotreba veštačke inteligencije i prilikom vrednovanja značaja određenih okolnosti za odmeravanje kazne, pri čemu naravno, treba uvek imati u vidu da svaku krivičnu sankciju, pa i kaznu, izriče sud u okviru prava države na krivično sankcionisanje/kažnjavanje (*ius puniendi*). To onda, podrazumeva ključnu ulogu čoveka, kao sudije. Veštačka inteligencija može u tom pogledu biti od koristi sudiji tako što mu omogućava lakšu analizu svih relevantnih okolnosti, daje prikaz sudske prakse i sl., ali ona ne sme nikada da suštinski zameni čoveka, isto kao što ni sama kazna ne sme biti „goli“ matematički rezultat, već se i ona zasniva na delovanju načela slobodne ocene dokaza i slobodnog sudijskog uverenja, ispoljenih naravno, u zakonskim okvirima, gde je presudno zasnivanje kazne na relevantnim pravilima Krivičnog zakonika koja se tiču svih okolnosti (olakšavajućih/otežavajućih), koji utiču na njenu meru. Na nivou Evropske Unije je ovde od posebnog značaja *Rezolucija Evropskog parlamenta o veštačkoj inteligenciji u krivičnom pravu i njenoj upotrebi od strane policije i pravosuđa u krivičnim stvarima*, od 6. oktobra, 2021. godine.⁴

Naravno, kao i inače, kada se radi i o drugim tehničko-tehnološkim dostignućima, koji imaju čitav niz raznovrsnih aspekata svoje legalne i legitimne svrhe, pa su nekada i u funkciji suzbijanja kriminaliteta, ali mogu sasvim obrnuto služiti i kao sredstvo izvršenja krivičnih dela, te uopšte, imati u nekim konkretni situacijama i kriminalnu svrhu, brojni su primeri upotrebe i veštačke inteligencije u kriminalne svrhe. Dva su osnovna krivičnopravno relevantna oblika korišćenja veštačke inteligencije u kriminalne svrhe. To su: 1) upotreba oblika veštačke inteligencije kao sredstva izvršenja krivičnog dela ili korišćenje veštačke inteligencije kao segmenta *modus operandi*-a određenih krivičnih

³ Ivana Miljuš, *Algoritmi za ocenu rizika sa elementima veštačke inteligencije u krivičnom postupku*, zbornik radova sa 37. susreta Kopaoničke škole prirodnog prava Slobodan Perović: „Pravo na pravdu – izazovi savremenog doba“, Tom I, Beograd, 2024. 449.

⁴ European Parliament Resolution of 6 October 2021 *on Artificial intelligence in criminal law and its use by the police and judicial authorities in criminal matters*,

dela, kao i 2) izvršenje krivičnog dela, odnosno dela koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično delo, od strane određenog oblika veštačke inteligencije, koji pri tom, deluje potpuno samostalno i autonomno, što znači da nije pod neposrednom kontrolom čoveka koji njime upravlja.

2.1. Oblici veštačke inteligencija u funkciji sredstva izvršenje krivičnog dela ili kao segment načina izvršenja krivičnog dela

Već danas neki oblici kompjuterski generisane veštačke inteligencije nalaze svoju primenu i u kriminalne svrhe, poput upotrebe specifičnih koncepta i načina tzv. dubinske obmane/dubinskog lažiranja, što se tiče nečijeg veštački kreiranog lica, kompletne pojave, govora, ponašanja itd. Naime, ovi oblici svojevrsne „dubinske“ (suštinske) obmane ili radikalnog „lažiranja“ i stvaranja „veštačke stvarnosti“, odnosno „produbljene lažne predstave“ (*Deep fake*), ostvarene korišćenjem posebnih i veoma složenih kompjuterskih programa i tehnologija sa elementima veštačke inteligencije, svode se na kreiranje fotografija, video ili audio materijala koji u stvari, predstavlja vrstu falsifikata, jer se ne radi o pravom, realno postojećem čoveku koji je na fotografiji/video snimku ili koji nešto zaista govori/izgovara (svojim originalnim glasom izražava svoje originalne misli), već je u pitanju veštački realizovana imitacija realnog čoveka, koja na prvi pogled, kada je reč o vrhunskim kreacijama ove vrste, izgleda kao realan/stvarno postojeći čovek, odnosno kreira se glas koji neodoljivo liči na glas konkretnog/originalnog (pravog) čoveka. Ovo nekada može biti zabavno, kada se to radi u nekim medijima kao vid specifične „medijske igre“, realizovane bez malicioznosti, nekada može biti samo neukusno, ili na granici dobrog ukusa i kada se radi o medijskom sadržaju, a nekada to može da bude i veoma opasno, pa čak biti i kriminalnog karaktera, odnosno može poslužiti kao sredstvo/način vršenja određenih krivičnih dela ili samo po sebi, biti određeno krivično delo.

Veštačka inteligencija se na takav način, tj. kao vid kreiranja „lažne stvarnosti“ i „uverljivog privida“ (*Deep fake* mehanizam), najčešće koristi za izvršenje nekih krivičnih dela koja imaju element falsifikata, nekada i za određene vrste ucena, ali i kao element nekih kompjuterskih, ali i klasičnih prevara. Sama „fotomontaža“, stara inače, skoro koliko i sama fotografija, nalazila je naravno, svoju primenu i u sferi kriminaliteta, ali ona nikada ranije pre razvijanja moderne tehnologije, zasnovane na konceptu i sistemima veštačke inteligencije nije dostigla takav stepen „savršenstva“, a to je posebno upadljivo kada se radi o video materijalu i glasu/govoru kreiranim/kreiranom veštačkom inteligencijom. Sve ovo naravno, već sada nalazi svoju sve ekspanzivniju primenu i u sferi vršenja nekih krivičnih dela, a u praksi se najčešće (dakle ne limitativno), radi o sledećim pojavnim oblicima kriminaliteta ove vrste:⁵

1) *ucena* zasnovana na kreiranju lažnih fotografija/video materijala/glasa/govora konkretnih ljudi, koji se na takvim „imidžima“, odnosno u takvim audio/video materijalima prikazuju na način koji je za njih sramotan ili ih kriminalizuje (što može imati

⁵ Milan Škulić, *Kriminalistika*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2024. 472.

i elemente krivičnog dela lažnog prijavljivanja, ispoljavati dokaznu opstrukciju i sl.) , uništava im reputaciju itd.;

2) *prevara*, bilo kompjuterska, bilo klasična prevara, koja se realizuje na različite načine, poput one koja je utemeljena na lažnim glasovnim pozivima za pružanjem novčane pomoći veštački kreiranim glasom konkretnog čoveka, ili se veštačkom inteligencijom „kreiraju“ poznate ličnosti (tzv. *celebrities*), koje u audio/video snimcima pozivaju građane da uplate novčane iznose u tobož humanitarne svrhe i sl;

3) *krađa identiteta* primenom veštačke inteligencije, što se potom koristi za vršenje/prikriivanje drugih krivičnih dela;

4) *kreiranje pornografskog materijala* korišćenjem veštačke inteligencije (što je kada je reč o našem zakonodavstvu, samo po sebi krivično delo, samo kada se „akteri“ takvog materijala maloletna lica), pri čemu se tada takvi snimci mogu koristiti i za ucenjivanje stvarnih ljudi, čije su verne „kopije“, tj. veštačkom inteligencijom stvorene imitacije postali akteri pornografskog snimka ili se na takav način ljudima prema kojima se iz bilo kojeg razloga oseća mržnja, visok stepen zavisti i druga negativna osećanja (što je pretežno u sferi patologije), koji su poslovni konkurenti, ili politički protivnici, drastično ruiniira ugled;

5) *proganjanje* ljudi i drugi oblici sistematskog uznemiravanja, nekada povezano i sa seksualnim krivičnim delima,⁶ najčešće na Internetu, tako što se veštačkom inteligencijom kreira i na društvenim mrežama emituje materijal koji je za njih uvredljiv, ili ih ponižava, moralno degradira, grubo im vređa čast i dostojanstvo i sl.;

6) *podstrekavanje/podsticanje* putem društvenih mreža ili u medijima, veštačkom inteligencijom kreiranih fotografija/video materijala/govora, na vršenje određenih krivičnih dela, poput terorizma, tzv. zločina iz mržnje prema ljudima koji pripadaju određenoj naciji, rasi, veri, ili zbog nekih njihovih drugih ličnih osobina/opredeljenja, propagiranje rasnih teorija, širenje šovinizma itd.;

7) *ostvarenje drugih kriminalnih ciljeva*, sa elementima niza drugih krivičnih dela, poput izvršenja bilo klasične špijunaže, bilo industrijske špijunaže, zahvaljujući izdavanju potčinjenima u određenom hijerarhijskom lancu, lažnih naređenja/naloga glasom nadređenog koji se kreira veštačkom inteligencijom i sl.

Konačno, izvesno je da će dalji razvoj sistema veštačke inteligencije brzo dovesti i do daljeg značajnog širenja polja i rasta mogućnosti za korišćenje raznovrsnih oblika i vrsta veštačke inteligencija za vršenje krivičnih dela i uopšte, u kriminalne svrhe, tako da „spisak“ krivičnih dela, koja je moguće izvršiti korišćenjem oblika veštačke inteligencije, kao i načini na koje se veštačka inteligencija može koristiti u kriminalne svrhe, svakako nisu limitativnog karaktera.

⁶ Milan Škulić, *Krivična dela protiv polne slobode*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2019. 357.

2.2. Oblici veštačke inteligencije u funkciji kreatora krivičnog dela

Kada se radi o subjektu, poput tzv. robota, koji se odlikuje veštačkom inteligencijom, onda je osnovno pitanje kako rešiti problem odgovornosti za krivično delo koje je takav oblik veštačke inteligencije „samostalno“ učinio. Moguća su tri osnovna načina krivičnog pravnog reagovanja na krivično delo kreirano od strane nekog oblika veštačke inteligencije, od kojih je u osnovi samo jedan prihvatljiv u normalnim životnim okolnostima, dok se ni jedan od njih ne čini sasvim adekvatnim za slučajeve kada u ratu/oružanom sukobu (bar ne na *de lege lata* nivou), ova vrsta militarizovane veštačke inteligencije, izvršava krivično delo. Postoje sledeći načini rešavanja ovog problema:

1) tretiranje robota, koji je oblik veštačke inteligencije kao neposrednog izvršioca krivičnog dela, iza kojeg stoji naravno, konkretan „čovjek“ kao posredni izvršilac, koji koristeći se dronom, izvršava svoje/sopstveno krivično delo;

2) tretiranje robota, koji je oblik veštačke inteligencije kao sredstva kojim se izvršava krivično delo izazivanja opšte opasnosti ili ugrožavanja bezbednosti vazdušnog saobraćaja, a nekada i neka drugo krivično delo, kada se takvo tehničko-tehnološko sredstvo može smatrati i „opšteopasnim“, odnosno podobnim da se njime ugrožava vazdušni saobraćaj pod određenim okolnostima i u određenim konkretnim uslovima; te

3) tretiranje robota, koji je oblik veštačke inteligencije, u okviru prilagođenog koncepta komandne odgovornosti, što bi kada se radi o pozitivnom krivičnom pravu, ne samo Srbije, već praktično većine savremenih država, bilo moguće samo i isključivo na *de lege ferenda* nivou i pre svega u odnosu na korišćenje militarizovanih oblika veštačke inteligencije u ratu ili u oružanom sukobu.

2.2.1. Korišćenje robota kao oblika veštačke inteligencije i koncepcija o posrednom izvršiocu

Podela izvršilaštva na neposredno, posredno i saizvršilaštvo, postoji striktno i formalno u nekim evropskim krivičnim pravnim sistemima. Ona tako, ima veliki značaj u nemačkom krivičnom pravu, što je u stvari posledica znatno drugačijeg shvatanja saučesništva uopšte u tom krivičnom pravu, u odnosu na srpsko krivično pravo. Tako je pre svega, s obzirom na uslov koji postoji u nemačkom krivičnom zakonodavstvu da je za saučesništvo uvek neophodno postojanje umišljajnog dela izvršioca. Pojam posrednog izvršilaštva se pojavio u nemačkoj teoriji i praksi kao rezultat koncepcije o ekstremnoj akcesornosti saučesništva, što podrazumeva da je za kažnjavanje saučesnika neophodno postojanje krivice i „na strani glavnog učinioca“.⁷ Na taj se način u nemačkom krivičnom pravu u stvari, striktno stupa na teren delovanja teorije o strogo akcesornoj prirodi saučesništva. Naime, limitirana akcesornost, tipična za srpsko krivično pravo, ali prisutna i u nekim drugim, evropsko-kontinentalnim krivičnim pravima, nema u nemačkom krivičnom pravu ni približno takav značaj, kakav ona ostvaruje u krivičnom

⁷ Miloš Babić i Ivanka Marković, *Krivično pravo – opšti dio*, 4. izmijenjeno izdanje, Pravni fakultet u Banjoj Luci, Banja Luka, 2013. 279.

zakonodavstvu Srbije. Pored toga, u nemačkom krivičnom pravu, ovom ekstenzivnom shvatanju pojma posrednog izvršioca, značajan doprinos daje i u Nemačkoj dominantno prihvaćena teorija o vlasti nad delom.⁸ Inače, koncepcija posrednog izvršilaštva nema veći značaj ni u anglosaksonskom krivičnom pravu, u kojem tradicionalno kada se radi o nekim sličnim situacijama, dominira krivičnopravni koncept zavere, kao i koncept jedinstvenog izvršioca tipičan za savremeno krivično pravo SAD.⁹

U srpskom krivičnom pravu je podela izvršilaštva na neposredno i posredno skoro isključivo, ili bar pretežno, samo teorijske prirode i uglavnom bez (pre)velikog praktičnog značaja. Kada je reč o nekim drugim evropsko-kontinentalnim krivičnopravnim sistemima, ovo se pitanje rešava drugačije. Tako se u Nemačkoj, kada je reč o učestvovanju više lica u jednom krivičnom delu, najčešće pravi *razlika* između *izvršilaštva* i *saučesništva*, što znači da se „kao izvršilac krivičnog dela kažnjava onaj ko krivično delo izvrši sam (neposredno izvršilaštvo) ili služeći se nekim drugim licem (posredno izvršilaštvo)“, dok se onda kada se krivično delo učini (izvrši) zajednički od strane više lica, svaki takav učinilac, smatra saizvršiocom.¹⁰ Suština ovog pogleda na učestvovanje više lica u krivičnom delu, odnosno njegovom „ostvarenju“, jeste da se kod (sa)izvršilaštva radi o *sopstvenom* krivičnom delu, dok je kod saučesništva u pitanju odgovarajuće umišljajno doprinošenje *tuđem* krivičnom delu. To znači da „izvršilaštvo označava *sopstveno* ostvarenje bića krivičnog dela, što ne mora uvek biti i tzv. svojeručno činjenje krivičnog dela (neposredno izvršilaštvo)“, već krivično delo može biti izvršeno i tako što se izvršilac „služi drugim licem“ (posredno izvršilaštvo), dok saučesništvo predstavlja učestvovanje u činjenju krivičnog dela nekog drugog lica, koji je tzv. glavni učinilac.¹¹ Izvršilaštvo je u osnovi neposredno povezano sa shvatanjem subjekta, odnosno učinioca krivičnog dela, koji praktično predstavlja izvornog „autora krivičnog dela“. Izvršilaštvo uvek podrazumeva *vlast nad delom*, što se odnosi kako na neposredno izvršilaštvo, tako i na posredno izvršilaštvo, kao jednu formu „izvršilaštva“. ¹² Vlast (sa)izvršioca nad krivičnim delom je suština kako izvršilaštva, tako i saizvršilaštva. Takva „vlast“ (sa)izvršioca krivično delo čini „sopstvenim“.

Posredno izvršilaštvo se u onim krivičnopravnim sistemima koji izričito prihvataju takav vid izvršilaštva, svodi na krivičnu odgovornost lica koje je krivično delo izvršilo putem drugog lica, a što znači „služeći“ se drugim lice, koje neposredno izvršava krivično delo posrednog izvršioca. Slučaj posrednog izvršilaštva podrazumeva da posredni izvršilac *koristi drugo lice* koje je neposredni izvršilac, poput „pukog oruđa“ ili sredstva za

⁸ Milan Škulić, *Odnos organizovanog kriminaliteta u krivičnopravnom smislu i saučesništva*, NBP – nauka, bezbednost, policija – žurnal za kriminalistiku i pravo“, Kriminalističko-policijska akademija, broj 3/2014, Beograd, 2014. 3.

⁹ Milan Škulić, *Krivično pravo Sjedinjenih Američkih Država*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2023. 68.

¹⁰ Johannes Wessels und Werner Beulke, *Strafrecht – Allgemeiner Teil – die Straftat und ihr Aufbau*, 33, neu bearbeitete Auflage, „C. F. Müller“, Heidelberg, 2003, 170.

¹¹ Kristian Kühl, *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, 4. Auflage, „Verlag Vahlen“, München, 2002, 757.

¹² Hans Heinrich Jescheck und Thomas Weigend, *Lehrbuch des Strafrechts – Allgemeiner Teil*, fünfte Auflage, „Duncker & Humblot“, Berlin, 1996, 663.

izvršenje krivičnog dela. Posredni izvršilac je onaj ko krivično delo izvrši koristeći se drugom osobom, kao pukim sredstvom ili običnim „slepim“ oruđem izvršenja krivičnog dela. Krivičnopravna teorija razlikuje više oblika posrednog izvršilaštva, počev od najjednostavnijeg kada izvršilac koristi „snagu svog *znanja i/ili* moć svoje *volje*, da bi pomoću drugog čoveka („ljudskog oruđa“), uključenog u određeni „kauzalni lanac“, „ostvario zakonom propisano biće krivičnog dela“, odnosno izvršio konkretno krivično delo, pa do nekih vrlo složenih ili potencijalno spornih formi kao što je posredno izvršilaštvo radnjom propuštanja. U teoriji je razvijeno i shvatanje o veoma specifičnom obliku posrednog izvršilaštva, koji je posebno interesantan sa stanovišta organizovanog/planiranog vršenja krivičnog dela, a to je – delovanje „učinioca iza učinioca“ u formi „(državne) organizacije“.¹³ Ovo shvatanje je povezano i sa nekim načelnim krivičnopravnim koncepcijama. Naime, i inače je u krivičnopravnoj teoriji veoma značajno pitanje razlikovanja između „krivičnog prava orijentisanog prema krivičnom delu (*Tatstrafrecht*)“ i „krivičnog prava orijentisanog prema učiniocu krivičnog dela“ (*Täterstrafrecht*), pa se tako u krivičnopravnoj teoriji naglašava: „Pod „krivičnim pravom orijentisanom prema delu („*Tatstrafrecht*“), podrazumevaju se zakonska pravila iz kojih proizlazi kažnjivost pojedine radnje, propisane kao deo bića krivičnog dela, uz predviđanje sankcije koja je samo odgovor na konkretno delo, a ne predstavlja reakciju na ukupnost ličnosti učinioca“, dok se kod krivičnog prava orijentisanog prema učiniocu („*Täterstrafrecht*“), radi o povezivanju kazne sa ličnošću učinioca, iz čega proizlazi i mera kazne.“¹⁴

Iz ovoga proizlazi da se u slučaju upotrebe određenog oblika veštačke inteligencije, kojim se daljinski upravlja u realnom vremenu, čime se izvršava određeno krivično delo, poput ratnog zločina u ratu/oružanom sukobu, svakako ne može raditi o posrednom izvršilaštvu, gde bi se robot/oblik veštačke inteligencije (na primer, dron) smatrao neposrednim izvršiocem, a onaj koji njime upravlja (daljinski „pilot“/operater), tretirao kao posredni izvršilac, već je tada operater/„daljinski pilot, neposredni izvršilac konkretnog krivičnog dela, za čije izvršenje on oblik veštačke inteligencije koristi kao puko sredstvo/oružje/oruđe kojim izvršava konkretno krivično delo, kao što je u praksi, kada se radi o ratu, to najčešće ratni zločin određene vrste. Ovo istovetno važi i za druge slične slučajeve u miru, odnosno u normalnim životnim okolnostima, kada se za izvršenje određenog krivičnog dela, koristi dron, poput na primer, ubistva delovanjem „drona kamikaze“, koji se usmerava na vozilo u kojem se nalazi žrtva i sl., Tada je dron samo sredstvo izvršenja krivičnog dela koje izvršava operater drona kao tzv. daljinski pilot.

Posebno se kao pitanje postavlja da li određeni oblik militarizovane veštačke inteligencije koji autonomno deluje prema kreiranom obrascu koji ga „navodi“ na vršenje krivičnih dela, može da se „sam po sebi“ smatra neposrednim izvršiocem krivičnog dela, u odnosu na koje postoji *posredni izvršilac*, koji koristi takvo sredstvo za izvršenje „svog sopstvenog krivičnog dela“ u uslovima rata/oružane borbe. Naime, moguće je zamisliti situaciju po kojoj na primer vazduhoplovni dron (a tome može biti i pomorski dron, ili čak

¹³ Claus Roxin, *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, Band II, *Besondere Erscheinungsformen der Straftat*, „Verlag C.H.Beck“, München, 2003. 46–47.

¹⁴ Claus Roxin und Luis Greco, „*Strafrecht – Allgemeiner Teil – Band I – Grundlage – Der Aufbau der Verbrechenslehre*, 5. Auflage, „Verlag C.H.Beck“, München, 2020, 271.

u futurističkom smislu - „vojn timerobot“), deluje samostalno prema određenom obrascu koji mu je usadilo lice koje njime manipuliše pre aktiviranja, pri čemu sam taj obrazac delovanja, navodi dron da deluje tako što samostalno, ali prema pravilima *usađenog obrasca*, bira ciljeve čijim pogađanjem čini ratni zločin, kao na primer, kada se radi o striktno civilnim metama.¹⁵ U ovom slučaju bi se moglo smatrati da je lice koje je dronu umišljajno „ugradilo“ takav „obrazac delovanja“, dron praktično koristi kao sredstvo izvršenja svog/sopstvenog krivičnog dela, koje sam dron neposredno izvršava. Ovo dakle, asocira na prethodno objašnjenu koncepciju posrednog/neposrednog izvršilaštva, ali se tu ipak ne radi o tipičnom posrednom izvršilaštvu, jer sam dron, iako je oblik veštačke inteligencije se ipak, ne može smatrati neposrednim izvršiocom u krivičnopravnom smislu. Ono lice koje dron sa elementima veštačke inteligencije koristi radi izvršenja sopstvenog krivičnog dela suštinski asocira na poznatog „učinioca za pisačim stolom“, kojeg je kao teorijsku konstrukciju, ali veoma pogodnu i za praktičnu primenu, kreirao poznati nemački teoretičar krivičnog prava – profesor *Roxin*.

Naime, u Nemačkoj je kada se radi o (sa)izvršilaštvu, dominantna teorija o vlasti nad delom/gospodarenje delom, koje je stoga delo koje učinilac smatra „svojim“, odnosno „sopstvenim“, a *Roxin* ističe da je i kod posrednog izvršilaštva tipična vlast nad delom, ali koja ne postoji u faktičkom obliku, kao kada se neposredno preduzima radnja izvršenja, već u obliku *vlasti nad voljom*.¹⁶ Ova koncepcija je razvijena i u odnosu na specifičan oblik posrednog izvršilaštva koje se realizuje posredstvom organizovanog aparata vlasti, odnosno države čiji je pravni sistem *kriminalnog karaktera*, što je u Nemačkoj primarno bio slučaj kada je u pitanju nacistička država. Posredni izvršioci koji su na takav način izvršavali „svoja“ krivična dela nisu neposredno „prljali ruke“, ali su po tumačenju nemačke krivičnopravne teorije i krivičnih sudova u nekim od poznatih suđenja tretirani kao učinioci krivičnih dela, poznati pod metaforičnim nazivom – „učinioci koji deluju za pisačim stolom“ (*Schreibtischtäter*).¹⁷

Inače, *vlast nad delom* se, kada je u pitanju posredno izvršilaštvo, u nekim svojim formama ispoljava i na vrlo specifične načine, kao kada je reč o specifičnom obliku posrednog izvršilaštva koji se svodi na „organizovani aparat vlasti“, odnosno „moći“ (*Organisatorische Machtsapparat*).¹⁸ Za ovaj oblik posrednog izvršilaštva se u nemačkoj krivičnopravnoj teoriji zaključuje da je specifična i „nova“ forma posrednog izvršilaštva

¹⁵ Milan Škulić, *Krivičnoprani aspekti upotrebe vazduhoplovnih dronova*, *KoPra - kontinentalno pravo – časopis za održiv i skladan razvoj prava*, godina 7, broj 7/23, Beograd, 2023. 28.

¹⁶ Claus Roxin, *Täterschaft und Tatherrschaft*, „Walter de Gruyter“, Berlin – New York, 2006, 141–142.

¹⁷ Claus Roxin, *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, Band II, *Besondere Erscheinungsformen der Straftat*, „Verlag C.H.Beck“, München, 2003. 46–47.

¹⁸ Milan Škulić, *Krivičnopravna konstrukcija zavere u međunarodnom krivičnom pravu*, zbornik Udruženja za međunarodno krivično pravo: „Odgovornost i sankcija u krivičnom pravu“, Tara, 2019. 70 – 71.

koja je prvi put razvijena 1963. godine i za koju je karakteristično da posredni izvršilac deluje tako što izvršenje krivičnog dela postiže ne služeći se prinudom ili dovođenjem u zabludu neposrednog izvršioca, što je tipično za uobičajene (redovne forme) posrednog izvršilaštva, već tako što kreira određeni „aparati vlasti“ kao sistem koji sam po sebi obezbeđuje izvršenje krivičnog dela.¹⁹ Ovo takođe, veoma asocira na moguće korišćenje nekih oblika veštačke inteligencije, kojima se sistemski/sistemski obezbeđuje izvršenje krivičnog dela, kao na primer, kada se dron u ratu/oružanom sukobu navodi da automatski deluje prema obrascu kojim se čine ratni zločini. Naravno, dronovi ni drugi oblici militarizovane veštačke inteligencije ipak nemaju sopstvenu *volju*, koja je (bar za sada), imanentna samo ljudima, ali već njihovo samostalno delovanje u okviru određenog obrasca koji su ljudi kreirali, suštinski prilično asocira na ono što je inače volja kod čoveka. Stoga se u ovom slučaju ipak ne radi o „pravom“ posrednom izvršilaštvu, već se „manipulator“, tj. rukovalac (operator) drona, odnosno onaj čovek koji je dronu ugradio odgovarajući obrazac delovanja koji se svodi na izvršenje (i) određenog krivičnog dela/određenih krivičnih dela tretira kao izvršilac. Taj izvršilac deluje na način koji je suštinski sličan modalitetu koji posreduje izvršilac „za pisaćim stolom“.

2.2.2. Oblici veštačke inteligencije kao opšteopasna sredstva i bitan element izvršenja krivičnog dela izazivanja opšte opasnosti

Pod određenim uslovima i u određenim okolnostima korišćenje nekih oblika veštačke inteligencije, poput besposadnih letilica i drugih vrsta dronova uopšte, može da predstavlja radnju izvršenja krivičnog dela izazivanja opšte opasnosti. Krivično delo izazivanja opšte opasnosti propisano odredbama člana 278. Krivičnog zakonika Srbije, predstavlja *centralno krivično delo* Glave XXV Krivičnog zakonika, koja se tiče krivičnih dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine. *Ratio legis* inkriminacija sadržanih u Glavi XXV Krivičnog zakonika, a što je očigledno posebno karakteristično baš za krivično delo izazivanja opšte opasnosti se u teoriji objašnjava na sledeći način: „Savremena civilizacija i razvoj tehnike doneli su sa sobom, osim pozitivnih, i veliki broj negativnih pojava koje ozbiljno ugrožavaju sigurnost ljudi i njihove imovine“, tako da iako su neki od načina ugrožavanja te sigurnosti bili oduvek poznati (npr. požar), i oni razvojem tehničkih sredstava i tehničkih dostignuća, dobijaju novu dimenziju.“²⁰

Mogućnost da se određeni oblik veštačke inteligencije tretira kao opšteopasno sredstvo, proizlazi baš iz tog za savremenu civilizaciju veoma tipičnog rapidnog razvoja tehnike, a na tome se i temelji između ostalog, opravdanost što zakonodavac nakon kazuističkog nabiranja niza generalno „opšteopasnih sredstava“, to ne čini limitativno, već na kraju koristi jednu opštu formulaciju u vidu – „kakve druge opšteopasne radnje ili opšteopasno sredstvo. U krivičnopravnoj teoriji se ističe da kada je reč o radnji izvršenja

19 Claus Roxin, (*Strafrecht – Allgemeiner Teil*), *op.cit.*, 46.

²⁰ Zoran Stojanović, *Krivično pravo – posebni deo*, 22. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2022., 242.

krivičnog dela izazivanja opšte opasnosti, „osim izričito navedenih radnji, opšta formulacija obuhvata i preduzimanje drugih opšteopasnih radnji, ili upotrebu opšteopasnih sredstava, a to mogu biti vrlo različite radnje i sredstva.²¹ U takvo opšteopasno sredstvo bi svakako, ako su ispunjeni i drugi uslovi koji se tiču konkretne inkriminacije izazivanja opšte opasnosti, svakako mogli da spadaju i određeni oblici veštačke inteligencije, poput autonomnih vozila, dronova i sl.

2.2.3. Korišćenje vazduhoplovnih „dronova robota“ i krivičnopravni koncept komandne odgovornosti

Mogućnost pojave „vojske – robota“, koji bi posedovali veštačku inteligenciju, poput masivne upotrebe dronova sa elementima artificalne inteligencije, bi u cilju rešavanja krivičnopravnih problema koji bi se ticali međunarodnih krivičnih dela koja bi autonomno i samostalno činili takvi oblici veštačke inteligencije, najadekvatnije mogla rešiti prilagođavanjem ovome pravila koja proizlaze iz krivičnopravnog koncepta komandne odgovornosti. U formalnom smislu bi se to moglo učiniti kako u određenim međunarodnopravnim aktima, poput Rimskog statuta o osnivanju stalnog Međunarodnog krivičnog suda (ICC), tako i u nacionalnim krivičnim zakonodavstvima, pri čemu bi u odnosu na države koje su stranke/članice Rimskog statuta i tada delovalo načelo komplementarnosti.²² Komandna odgovornost se inače, smatra jednom „originarno međunarodno-krivičnopravnom figurom“, proisteklom iz Ženevskih konvencija, a koje je svoje mesto našla u Rimskom statutu,²³ a za koju je karakteristično da predstavlja takav „model pripisivanja odgovornosti“, zasnovan na tome da komandant odgovara kada iz njegovih propusta dužnog/garantnog nadzora, proisteknu krivična dela njegovi

²¹ Zoran Stojanović, *Komentar Krivičnog zakonika*, 13. izmenjeno i dopunjeno izdanje, „Službeni glasnik“, Beograd, 2024. 898.

²² Milan Škulić, „Nationale Strafverfolgung völkerrechtlicher Verbrechen“ – *National Prosecution of International Crimes* (A.Eser, U.Sieber und H.Kreicker, Hrsg.), *Landesbericht – Serbien und Montenegro*, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht und „Duncker & Humblot“, Freiburg, Berlin, 2004. 211.

²³ Shodno načelu komplementarnosti sve države članice/stranke Rimskog statuta o osnivanju stalnog Međunarodnog krivičnog suda, su u svoja krivična zakonodavstva, a suštinski, tj. u supstancijalnom smislu po uzoru na normativno rešenje iz samog Rimskog statuta, unela pravila koja se tiču komandne odgovornosti. Pri tom naravno, treba imati u vidu da implementacija takvih pravila, odnosno unošenje koncepta komandne odgovornosti u nacionalna krivična zakonodavstva država koje su stranke/članice Rimskog statuta, svakako ne mora biti i pravno-tehnički identična pravilima Statuta, odnosno normativnom rešenju sadržanom u Rimskom statutu, te čak to pitanje može biti rešeno kako na nivou opšteg dela krivičnog prava – kao poseban oblik odgovornosti (kao što je to uređeno i u Rimskom statutu), tako i u posebnom delu krivičnog prava – kao posebno krivično delo nečinjenja, kao što je to na primer, slučaj u nemačkom Međunarodnom krivičnom zakoniku (*VStGB*), ali i u Krivičnom zakoniku Srbije.

potčinjenih.²⁴ U teoriji se inače ističe i da „prave razloge za pojavu i uvođenje komandne odgovornosti treba tražiti u činjenici da je po pravilu, veoma teško dokazati da je nadređeni naredio izvršenje krivičnog dela.“²⁵

Korišćenje koncepta/instituta komandne odgovornosti u odnosu na krivična dela proistekla iz delovanja militarizovanih oblika veštačke inteligencije, ne bi naravno, bilo moguće bilo kakvim ekstenzivnim tumačenjem postojećih pravila koja se odnose na komandnu odgovornost, što se u osnovi, tj. sa stanovišta suštine pravila te vrste odgovornosti, svodi na odgovornost komandanta za krivična dela učinjena od strane njegovih potčinjenih, ukoliko pre izvršenja takvih krivičnih dela, nije preduzeo potrebne mere radi njihovog sprečavanja. Sličan koncept onome što je inače komanda odgovornost u važećem međunarodnom krivičnom pravu, kao i u većini nacionalnih krivičnopravnih sistema, mogao bi primeniti i kada bi se radilo o krivičnim delima proisteklim iz delovanja militarizovanih oblika veštačke inteligencije, poput autonomnih dronova, odnosno uopšte. Ovo bi naravno, formalno bilo moguće jedino ako bi se i propisalo odgovarajućim izvorom pravom (nacionalna krivična zakonodavstva i Rimski statut), što bi se moglo svesti i na jedno razmišljanje u *de lege ferenda* smislu.

Radnja izvršenja učinioca koji odgovara po osnovu komandne odgovornosti kao specifičnog oblika proširene odgovornosti,²⁶ je u Rimskom statutu definisana kao radnja *nečinjenja*, odnosno *propuštanja* „dužnog činjenja“. Ovde je u pitanju pravo krivično delo nečinjenja, za koje je karakteristično da se sastoji u kršenju neke norme koja zabranjuje određeno ponašanje.²⁷ Naime, komandant u određenom komandnom lancu je dužan da u odnosu na svoje potčinjene vrši kontrolnu funkciju, te predstavlja posebnu vrstu *garanta* u pogledu ponašanja svojih potčinjenih, koje mora biti u skladu sa njihovim vojničkim dužnostima, a naročito je komandant dužan da ostvaruje kontrolnu funkciju u pogledu sprečavanja da njemu potčinjeni učine neko od međunarodnih krivičnih dela obuhvaćenih Rimskim statutom. Položaj „garanta“, koji komandant ima kod komandne odgovornosti, proizlazi iz njegove nadležnosti koju ima u odnosu na svoje potčinjene i njegove nadzorne dužnosti.²⁸

²⁴ Helmut Satzger, *Internationales und Europäisches Strafrecht – Strafanwendungsrecht, Europäisches Straf- und Straverfahrensrecht, Völkerstrafrecht*, 10. Auflage, „Nomos“, Baden-Baden, 2022. 401.

²⁵ Zoran Stojanović, *Međunarodno krivično pravo*, 10. izdanje, „Pravna knjiga“, Beograd, 2017., 76.

²⁶ Milan Škulić, *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2022, 163.

²⁷ Johannes Wessels, *Strafrecht – Allgemeiner Teil – Die Straftat und ihr Aufbau*, 26, *neubearbeitete Auflage*, „C. F. Müller Verlag“, Heidelberg, 1996, 208.

²⁸ Kai Ambos, *Internationales Strafrecht – Strafanwendungsrecht, Völkerstrafrecht, Europäisches Strafrecht, Rechtshilfe*, 5. Auflage, „Verlag C.H.Beck“, München, 2018. 200.

Ako lice koje ima komandnu funkciju prekrši tu svoju obavezu, što se svodi na njegovo uzdržavanje od potrebnog preventivnog činjenja, on postupa na protivpravan način, ali time još uvek nisu ispunjeni uslovi da se on pozove na krivičnu odgovornost na osnovu pravila o komandnoj odgovornosti. Potrebno je još ispunjenje određenih objektivnih i subjektivnih uslova. U *objektivnom smislu* je potrebno da su snage pod njegovom neposrednom komandom ili nadzorom, usled tog njegovog propusta da obavlja ispravan nadzor učinile neko krivično delo iz nadležnosti međunarodnog krivičnog suda. U pitanju je dakle vrlo specifično pravno-tehničko rešenje, koje asocira na objektivni uslov inkriminacije (kažnjivosti), što suštinski po svom dejstvu i jeste, ali se ne odnosi na neko posebno krivično delo zapovednika, već na poseban osnov njegove krivične odgovornosti, što mu daje *sui generis* karakter.

Bilo da je komandna odgovornost poseban oblik odgovornosti (kao što je to propisano u Rimskom statutu i u nekim nacionalnim krivičnim zakonodavstvima), bilo da je ona unesena u krivično zakonodavstvo kao posebno krivično delo nečinjenja/kažnjivog propuštanja, kao što je to na primer, u Nemačkoj,²⁹ ali i u Srbiji,³⁰ mogla bi se propisati odgovornost komandanta za krivična dela odgovarajuće vrste (pre svega bi to bili ratni zločini), proistekla iz delovanja militarizovanih oblika veštačke inteligencije, poput autonomnih dronova/besposadnih letilica, u budućnosti čak „vojnika – robota“. Komandant bi tako bio odgovoran za takva krivična dela, isto kao što i inače odgovara prema konceptu komandne odgovornosti za krivična dela svojih potčinjenih, onda kada je prethodno propustio dužnost preduzimanja mera koje je mogao i bio dužan da preduzme za sprečavanje izvršenja krivičnog dela, pa je usled toga došlo do izvršenja konkretnog krivičnog dela.³¹

Konačno, u skladu sa načelom krivice, odgovornost komandanta, kao posebne vrste „garanta“, koji odgovara za sopstveno nečinjenje/kažnjivo propuštanje u odnosu na delovanje dronova kao oblika militarizovane veštačke inteligencije (a suštinski bi isto bilo i sa drugim oblicima takve veštačke inteligencije, sa kojim će se čovečanstvo verovatno pre ili kasnije, susresti u budućnosti), bi morala biti subjektivnog karaktera, što znači da je i u takvom slučaju neophodno da se ispolji odgovarajući *oblik krivice komandanta*. Pored toga, neophodno je i da između „radnje“ komandanta, što znači njegovog propuštanja dužnog činjenja/relevantnog nečinjenja i krivičnog dela proizišlog iz delovanja militarizovanog oblika veštačke inteligencije, postoji i odgovarajuća *uzročno-posledična*

²⁹ U Međunarodnom kaznenom zakoniku Nemačke (*Völkerstrafgesetzbuch – VStGB*), je u § 4 propisano krivično delo odgovornosti vojnog zapovednika i drugih pretpostavljenih („Verantwortlichkeit militärischer Befehlshaber und anderer Vorgesetzter“).

³⁰ Krivično delo nesprečavanja vršenja krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom, koje se u sadržinskom smislu svodi na *komandnu odgovornost*, propisano je u članu 384. Krivičnog zakonika Srbije.

³¹ Milan Škulić, *Međunarodno krivično pravo – Prostorno važenje krivičnog prava, Krivično pravo međunarodnog porekla, Međunarodna krivična dela – Začeci krivičnog prava EU*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2023. 203.

veza. Iz ovoga proizlazi i da bi takva pravila kojima bi se omogućavala odgovornost komandanta za krivična dela ove specifične kategorije „potčinjenih“, koji nisu realna ljudska bića, već oblici veštačke inteligencije u borbenoj funkciji, suštinski bila koncipirana slično pravilima iz domena komandne odgovornosti, koja se inače tiču odgovornosti komandanta za krivična dela njegovih „klasičnih“ potčinjenih, ukoliko je u odnosu na svoju radnju propuštanja/kažnjivog nečinjenja, kojom nije prethodno preduzeo potrebne mere da spreči krivična dela potčinjenih, ispoljio odgovarajući oblik krivice, te kada pri tom, između relevantnog nečinjenja komandanta i krivičnog dela proisteklog iz delovanja militarizovanog oblika veštačke inteligencije, postoji relevantna i adekvatna kauzalna, tj. uzročno-posledična veza.

3. Neki osnovi isključenja protivpravnosti i veštačka inteligencija

Fenomen veštačke inteligencije, odnosno njenih različitih oblika je kada se radi o krivičnom pravu, primarno od značaja kako sa stanovišta korišćenja određenih vidova veštačke inteligencije kao sredstva izvršenja nekih krivičnih dela, tako i u pogledu celovitog kreiranja „kompletnih“ krivičnih dela od strane veštačke inteligencije, što na trenutnom nivou razvoja krivičnog prava, predstavlja veliki izazov, koji se u jednom svom delu pretežno može rešavati u *de lega ferenda* smislu.

Pored toga i neki drugi opšti krivičnopravni instituti mogu biti relevantni kada se radi o delovanju nekih oblika veštačke inteligencije. Ovo se posebno tiče dva osnova isključenja protivpravnosti. To su nužna odbrana i krajnja nužda, u pogledu čega se može rezonovati na temelju opštih pravila krivičnog prava. Stoga, ako bi se neki oblik veštačke inteligencije, koja nije celovita, već zahteva da bude „pod nadzorom čoveka“, poput daljinski upravljivog drona, koristio kao sredstvo istovremenog protivpravnog napada, koji realizuje konkretan čovek koji upravlja takvim sredstvom, odnosno koristi ga za sopstveni napad, postojalo bi pravo na nužnu odbranu u odnosu na takav napad, kada bi se primenila i sva ostala opšta krivičnopravna pravila koja se tiču nužne odbrane.³² Međutim, ukoliko bi se radilo (što je za sada, ali verovatno ne još dugo, pretežno u domenu naučne fantastike), o napadu određenog vida veštačke inteligencije, gde bi sam taj oblik veštačke inteligencije koji deluje potpuno autonomno i samostalno, bio „napadač“, tada se ne bi mogla primeniti pravila iz domena nužne odbrane, jer napadač nije čovek, već bi se to tretiralo kao opasnost, koja se može otklanjati u skladu sa opštim krivičnopravnim pravilima koja se tiču krajnje nužde.

Ipak, određene dileme vezane za „odbranu“ od dronova i mogućnost/nemogućnost postojanja nužne odbrane kao osnova isključenja protivpravnosti/osnova isključenja postojanja krivičnog dela/odgovornosti za krivično delo, postoje i sada, na šta ukazuje i jedan primer iz novije nemačke sudske prakse, koji se objašnjava u daljem tekstu, povezano sa institutom tzv. defanzivne krajnje nužde u građansko-pravnom smislu, a

³² Milan Škulić, *Anglosaksonska doktrina „odbrane zamka“ u krivičnom pravu SAD i njene moguće refleksije na nužnu odbranu u srpskom krivičnom zakonodavstvu*, zbornik „Kaznena reakcija u Srbiji“ VII deo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, edicija *Crimen*, Beograd, 2017. 33 – 77.

kontekstu nepostojanja odgovornosti za štetu nastalu uništenjem/oštećenjem tuđe stvari. Usmeravanjem drona da leti iznad prostora u kojem drugo lice živi, pri čemu se iz takvog drona snima/fotografiše taj prostor, što se prikazuje na „displeju“ operatera, odnosno „daljinskog pilota“ takvog drona i eventualno pohranjuje u bazama podataka i sl., predstavlja nasrtaj na privatnu sferu druge osobe, što se svodi i na postojanje kažnjivosti u smislu § 201a StGB, (*Verletzung des höchstpersönlichen Lebensbereichs und von Persönlichkeitsrechten durch Bildaufnahmen*). Ovo je uočljivo posebno, kada je imanje ograđeno i time zaštićeno od neželjenih pogleda, a što sve dron prevazilazi, time što snimanjem iz vazduha povređuje intimu ljudi na imanju. U Nemačkoj je u vezi ovoga došlo i do konkretnog sudskog epiloga, kada je Opštinski sud Riza odlučivao o mogućoj odgovornosti optuženog koji je vazdušnom puškom oborio dron koji je iz vazduha povređivao njegovu privatnost.³³

U konkretnom slučaju je dron u dužem vremenskom periodu leteo preko imanja optuženog i uznemiravao ga, a nakon što je on verbalno pokušao da utiče da se dron udalji, te u tome nije uspeo, odlučio se da upotrebi vazdušnu pušku, te je iz drugog pokušaja, odnosno drugim hicem, uspeo da obori dron, što je Državno tužilaštvo Drezdena tretiralo kao krivično delo oštećenja tuđe stvari.³⁴ Međutim, Opštinski sud Riza je optuženog oslobodio, ocenjujući da je on opravdano oborio dron, štiteći svoju privatnost. Naime, svojom radnjom je optuženi umišljajno ostvario biće krivičnog dela oštećenje tuđe stvari, ali konkretna radnja nije bila protivpravna, jer je postojao osnov isključenja protivpravnosti, a to je postupanje u nužnoj odbrani, u skladu sa odredbama § 32 StGB. Kada se radilo o mogućoj građanskoj odgovornosti, ni nje nije bilo u konkretnom slučaju, jer je lice uništavajući dron kao tuđu pokretnu stvar, delovalo na pravom dozvoljen način, a u smislu građanskopravnih odredbi o opravdanosti defanzivne krajnje nužde (*Defensivnotstand*) u skladu sa odredbama § 228 BGB.

4. Zaključak

I kada se radi o pojavi veštačke inteligencije, može se uočiti da je život uobičajeno „inventivniji“ od prava. Pravo najčešće „kaska“ manje ili više, za nekim situacijama koje realno nastaju u životu, zahvaljujući brzom napretku tehnike i tehnologije. To se nekada tiče i krivičnog prava. Stoga se o nekim aspektima krivičnopravne reakcije na neke oblike veštačke inteligencije koja bi se potencijalno koristila u kriminalne svrhe, sada pretežno može razmišljati u jednom *de lege ferenda* smislu.

Veštačka inteligencija se očigledno ubrzano, pa možda i rapidno, razvija u raznovrsnim oblastima života. Postoje ozbiljni nagoveštaji da će u čitavom nizu životnih situacija, početi da se pojavljuju objekti/subjekti veštačke inteligencije, počev od potpuno autonomnih automobila, do „robota – kućnih pomoćnica“, „robota – vođitelja TV emisija“, pa naravno i do „robota – vojnika“, „robota – policajaca“ itd. Čitav je niz legalnih i

³³ *Urteil* vom 24.4.2019 – 9 Cs 926 Js 3044/19, MMR 2019, 548.

³⁴ Izvor: <https://www.anwalt.de/rechtstipps/strafbarkeiten-beim-fliegen-von-drohnen-208650.html>. Pristupljeno 6. oktobra, 2024.

legitimnih načina i oblika upotrebe veštačke inteligencije, nekada i u cilju suzbijanja kriminaliteta. Međutim, postoji naravno i ovde jedna „druga strana“, pa stoga, ni korišćenje veštačke inteligencije u kriminalne svrhe nije više pitanje neke daleke i neizvesne budućnosti, već se ono i danas uočava u brojnim oblastima, a izvesno je da će se veštačka inteligencija još daleko više koristiti u kriminalne svrhe i u budućnosti.

Danas je nažalost, veoma tipično i korišćenje raznovrsnih oblika militarizovane veštačke inteligencije u aktuelnim ratovima i oružanim sukobima. Ljudi su nažalost, veoma inventivni i inače, kada se radi o sredstvima destrukcije. To je posebno očigledno u savremenom svetu, koji se po svemu sudeći, imanentno odlikuje velikim razvojem nauke, tehnike i tehnologije, a tradicionalno se takav razvoj primarno uočava u sferi naoružanja i uopšte, sredstava vođenja oružane borbe. Posebno je interesantno pitanje upotrebe veštačke inteligencije kako u aktuelnim ratovima/oružanim sukobima, tako naročito i u odnosu na buduće ratove i oružane sukobe, ali i u brojnim normalnim i uobičajenim životnim okolnostima u miru. Kako su danas u svetlu nekoliko poslednjih ratova/oružanih sukoba, a posebno vezano za veliki aktuelni rat između Rusije i Ukrajine, ogromnu ekspanziju doživele razne varijante besposadnih letilica, koje se sada široko koriste i u aktuelnom oružanom sukobu na Bliskom Istoku, kako od strane Izraela, tako i od strane njegovih neprijatelja, takva borbena sredstva su izuzetno interesantna za razne vidove analiza, pa i sa stanovišta krivičnog prava.

Kako se već nagoveštava (a verovatno je njihov razvoj i uveliko u toku), rutinsko korišćenje i raznovrsnih usavršenih oblika militarizovane veštačke inteligencije, poput potpuno autonomnih dronova, neophodno je i da se u odnosu na to pitanje reše određeni krivičnopravni problemi, koji se posebno tiču oblika i osnova odgovornosti za međunarodna krivična dela, a pre sveta ratne zločine, proizišle iz dejstva takvih vrsta borbenih sredstava. U tom pogledu se samo donekle mogu primeniti već postojeća krivičnopravna pravila i to samo na osnovu jednog relativno širokog, ali ipak legitimnog tumačenja, ali bi u odnosu na neke aspekte delovanja dronova kao oblika veštačke inteligencije u ratu/oružanom sukobu (a isto u osnovi važi i za druge vrste veštačke inteligencije u službi rata/oružanog sukoba, poput na primer, „robota – vojnika“ i sl.), trebalo propisati i neka specifična i posebna krivičnopravna pravila, koja bi u osnovu bila relativno slična nekim aspektima i sada postojeće/važeće koncepcije komandne odgovornosti.

Čini se da kada je reč o korišćenju militarizovanih oblika veštačke inteligencije, što se tiče i takve vrste vazduhoplovnih dronova, ima prostora za razmišljanje u *de lege ferenda* smislu, koji se tiče mogućeg proširenja koncepta komande odgovornosti i u odnosu na delovanje oblika militarizovane veštačke inteligencije, poput potpuno autonomnih dronova, pa i tzv. „robota-vojnika“, što je još uvek u domenu futuristike. Konačno, kada je o ovome reč, nije izvesno da li će i kada veštačka inteligencija toliko postati slična ljudima da će se teško razlikovati ljudsko razmišljanje i rezonovanje „mašine“. To je još uvek veliko je pitanje, ali je već sada sasvim jasno da će vrlo brzo raznovrsni oblici veštačke inteligencije naći svoje mesto i u našem svakodnevnom životu,

kao i da će neki njihovi oblici, (pro)naći svoju destruktivnu primenu i u ratovima i oružani sukobima, što sve pred pravo uopšte, ali posebno pred krivično pravo postavlja velike izazove.

Kada je reč o osnovnim krivičnopravnim konsekvencama korišćenja raznovrsnih oblika veštačke inteligencije u normalnim životnim okolnostima, tj. mimo rata/oružanog sukoba, određeni oblici veštačke inteligencije mogu biti pre svega, sredstvo za izvršenje određenih krivičnih dela ili mogu da budu element načina izvršenja nekih krivičnih dela, a pored toga, takva sredstva mogu da se koriste i za pripremanje određenih krivičnih dela, što je načelno kažnjivo samo kada se radi o određenim vrstama krivičnih dela, poput terorizma. Ovo samo po sebi, ne predstavlja neki (pre)veliki krivičnopravni problem, jer je tada, određeni vid veštačke inteligencije „samo“ oruđe ili „puko“ sredstvo izvršenja krivičnog dela, kojim se koristi konkretan čovek kao učinilac, koji takvo sredstvo upotrebljava na odgovarajući način. Pored toga, samo po sebi korišćenje nekih oblika veštačke inteligencije, poput autonomnih letilica/vozila, može biti i posebno krivično delo, onda kada se takvim sredstvom izvršava pre svega, krivično delo izazivanja opšte opasnosti, što je naravno, po logici stvari, moguće i realno samo kada se ne radi o ratu/oružanom sukobu, već se radi o normalnim životnim okolnostima. Kada se radi o koncepciji posrednog izvršilaštva, čini se ona u osnovi nije sasvim adekvatna u ovom pogledu, jer je teško i u suštini dubiozno tretirati bilo koju „mašinu“, pa i oblik veštačke inteligencije, kao neposrednog izvršioca, dok se čini da koncept komande odgovornosti koji bi se proširio i na militarizovane oblike veštačke inteligencija, ima više rezona, ali naravno, za sada samo u *de lege ferenda* smislu.

Konačno i kada je reč o veštačkoj inteligenciji, kako onoj militarizovanoj, tako i onoj koja se i inače koristi, odnosno može koristiti i mimo rata/oružanog sukoba, mogu se formulisati i neki ilustrativni zaključci utemeljeni čak i na primerima iz naučno-fantastične beletristike i filmova te vrste, koji su često imali i imaju svojevrsni „proročanski efekat“. Dake, nije na odmet u kontekstu krivičnopravne analize delovanja nekih oblika veštačke inteligencije, a uz nagoveštaj da bi se u osnovi sličan ili čak istovetan problem, mogao postati aktuelan sa pojavom „robota – vojnika“, ali i korišćenja takve vrste veštačke inteligencija i u normalnim životnim okolnosti, dakle ne jedino u ratu/oružanom sukobu i jedno podsećanje na poslednje scene legendarnog filma „**Blade Runner**“. U poslednjoj dramatičnoj sekvenci tog naučno-fantastičnog filma, android koji je kreiran kao biološki „robot – vojnik“ sa ograničenim vekom trajanja, osećajući veoma duboke emocije, inače tipične samo za ljude, velikodušno pošteđuje svog smrtnog neprijatelja, surovog lovca na odmetnute androide, te mu veličanstvenim gestom poklanja život.

Umirući, jer mu je jednostavno „istekao ograničen vek trajanja“, taj svojevrsni „veštački čovek“, odnosno „android“, čije je vreme definitivno prošlo, a „život“ mu neumitno ističe, obraća se krajnje ljudski svom neprijatelju, kojem je neposredno pre toga na prvi pogled sasvim bezrazložno „poklonio život“, iako je ovaj pre toga eliminisao mnoge androide, pa i ženu-androida „partnerku“ umirućeg androida. Umirući, govori mu o svojim strašnim i veličanstvenim iskustvima u velikom i epskom „ratu mašina i

androida“, te mokat od kiše, koja mu se sliva niz telo i lice, konačno izgovara i ključnu rečenicu o „suzama na kiši“, pitajući se da li su na njegovom licu suze ili kiša. Naravno, svakome gledaocu je bilo jasno da je „veštački čovek“ zaista pustio suze.

LITERATURA

Ambos Kai, *Internationales Strafrecht – Strafanwendungsrecht, Völkerstrafrecht, Europäisches Strafrecht, Rechtshilfe*, 5. Auflage, „Verlag C.H.Beck“, München, 2018.

Babić Miloš i Marković Ivanka, *Krivično pravo – opšti dio*, 4. izmijenjeno izdanje, Pravni fakultet u Banjoj Luci, Banja Luka, 2013.

Gleß Sabine i Weigend Thomas, *Intelligentni agenti i krivično pravo*, „Crimen“ - Časopis za krivične nauke/Journal for Criminal Justice, broj 1/2015, Beograd, 2015.

Jescheck Hans Heinrich und Weigend Thomas, *Lehrbuch des Strafrechts – Allgemeiner Teil*, fünfte Auflage, „Duncker & Humblot“, Berlin, 1996.

Kühl Kristian, *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, 4. Auflage, „Verlag Vahlen“, München, 2002.

Miljuš Ivana, *Algoritmi za ocenu rizika sa elementima veštačke inteligencije u krivičnom postupku*, zbornik radova sa 37. susreta Kopaoničke škole prirodnog prava Slobodan Perović: „Pravo na pravdu – izazovi savremenog doba“, Tom I, Beograd, 2024.

Roxin Claus, *Strafrecht – Allgemeiner Teil*, Band II, *Besondere Erscheinungsformen der Straftat*, „Verlag C.H.Beck“, München, 2003.

Roxin Claus, *Täterschaft und Tatherrschaft*, „Walter de Gruyter“, Berlin – New York, 2006.

Roxin Claus und Greco Luis, *Strafrecht – Allgemeiner Teil – Band I – Grundlage – Der Aufbau der Verbrechenslehre*, 5. Auflage, „Verlag C.H.Beck“, München, 2020.

Satzger Helmut, *Internationales und Europäisches Strafrecht – Strafanwendungsrecht, Europäisches Straf- und Straverfahrensrecht, Völkerstrafrecht*, 10. Auflage, „Nomos“, Baden-Baden, 2022.

Stojanović Zoran, *Međunarodno krivično pravo*, 10. izdanje, „Pravna knjiga“, Beograd, 2017.

Stojanović Zoran, *Krivično pravo – posebni deo*, 22. izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 2022.

Stojanović Zoran, *Komentar Krivičnog zakonika*, 13. izmenjeno i dopunjeno izdanje, „Službeni glasnik“, Beograd, 2024.

Škulić Milan, „Nationale Strafverfolgung völkerrechtlicher Verbrechen“ – *National Prosecution of International Crimes* (A.Eser, U.Sieber und H.Kreicker, Hrsg.), *Landesbericht – Serbien und Montenegro*, Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht und „Duncker & Humblot“, Freiburg, Berlin, 2004.

Škulić Milan, *Odnos organizovanog kriminaliteta u krivičnom pravnom smislu i saučesništva*, NBP – nauka, bezbednost, policija – žurnal za kriminalistiku i pravo“, Kriminalističko-policijska akademija, broj 3/2014, Beograd, 2014.

Škulić Milan, *Anglosaksonska doktrina „odbrane zamka“ u krivičnom pravu SAD i njene moguće refleksije na nužnu odbranu u srpskom krivičnom zakonodavstvu*, zbornik „Kaznena reakcija u Srbiji“ VII deo, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, edicija *Crimen*, Beograd, 2017.

Škulić Milan, *Krivična dela protiv polne slobode*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2019.

Škulić Milan, *Krivičnopravna konstrukcija zavere u međunarodnom krivičnom pravu*, zbornik Udruženja za međunarodno krivično pravo: „Odgovornost i sankcija u krivičnom pravu“, Tara, 2019.

Škulić Milan, *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2022.

Škulić Milan, *Međunarodno krivično pravo – Prostorno važenje krivičnog prava, Krivično pravo međunarodnog porekla, Međunarodna krivična dela – Začeci krivičnog prava EU*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2023.

Škulić Milan, *Krivično pravo Sjedinjenih Američkih Država*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2023.

Škulić Milan, *Upotreba besposadnih letilica /dronova u ratu/oružanom sukobu – analiza sa stanovišta međunarodnog krivičnog prava*, u zborniku: „Raskršća međunarodnog krivičnog i krivičnog prava – reforma pravosudnih zakona Republike Srbije“ (ur. Škulić M., Miljuš I., Škundrić A.), Udruženje za međunarodno krivično pravo i Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Palić, 2023.

Škulić Milan, *Krivičnoprani aspekti upotrebe vazduhoplovnih dronova, KoPra - kontinentalno pravo – časopis za održiv i skladan razvoj prava*, godina 7, broj 7/23, Beograd, 2023.

Škulić Milan, *Kriminalistika*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2024.

Wessels Johannes, *Strafrecht – Allgemeiner Teil – Die Straftat und ihr Aufbau*, 26, *neubearbeitete Auflage*, „C. F. Müller Verlag“, Heidelberg, 1996.

Wessels Johannes und Beulke Werner, *Strafrecht – Allgemeiner Teil – die Straftat und ihr Aufbau*, 33, *neu bearbeitete Auflage*, „C. F. Müller“, Heidelberg, 2003.

Milan Škulić, PhD, Full Professor

Faculty of Law University of Belgrade
Judge of the Constitutional Court of Serbia

BASIC CRIMINAL CONSEQUENCES OF USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR CRIMINAL PURPOSES

Summary: Artificial intelligence is in a huge expansion in recent years, and it is expected that its development will be significantly accelerated in the coming years, and that different forms of artificial intelligence will find their application in very diverse areas. It is expected certainly that certain forms of artificial intelligence should be used for criminal purposes, i.e., in order to commit criminal offenses using AI or by some forms of the AI. Various criminal legal consequences may arise from this, and the most complicated issue will be related to the determination of the form of responsibility for a criminal act independently committed by a certain form of artificial intelligence. This will be particularly interesting and significant when it comes to militarized forms of artificial intelligence, such as the various types of drones that are already used in current wars and armed conflicts. The criminal law analysis concerning such means may also refer to other conceptually and essentially similar combat means, such as "submarines - drones", "ships/boats drones", "armoured vehicles/other vehicles - drones", etc. In addition, this analysis can even concern "drone soldiers" - as a special type of "robots and a vision of artificial intelligence, which is still, at least to some extent, in the realm of science fiction, but it is very likely, practically certain, that the future will and bring it. Such means can be used to commit crimes in ordinary life circumstances, so not exclusively in wars and armed conflicts. As long as it is the man who manages the specific militarized form of artificial intelligence, it does not lead to major criminal law problems, because then the man himself is the perpetrator of the specific criminal act, and the form of artificial intelligence, such as a drone/unmanned aircraft, etc., is a mere means of committing a criminal offence. However, in some situations, which is probably a matter of the near future, it is possible to operate completely autonomous forms of militarized artificial intelligence, which would act independently of the direct influence of the people who created them, which leads to the need to develop new concepts of criminal responsibility for such situations. In certain situations, the criminal law concept of indirect perpetration could be implemented, which would not be entirely adequate, however, because the immediate perpetrator would not be a man, i.e., a human being. It seems that this problem could be most adequately solved by extending the concept of command responsibility to these situations as well, which would require appropriate legal changes, that is, it comes down to the idea in the sense of *de lege ferenda*.

Keywords: Artificial Intelligence, Criminal Law, Criminal Offense, Indirect Perpetration, Command Responsibility.